

Wiesław Charczuk
(Siedlce)

Działalność radzieckiego aparatu bezpieczeństwa i kontrwywiadu (NKWD i Smiersz) przeciwko podziemiu niepodległościowemu na Podlasiu i wschodnim Mazowszu lipiec 1944 – grudzień 1945

Podstawowym celem jest ukazanie skali zjawiska udziału radzieckiego aparatu bezpieczeństwa NKWD (Narodnyj Kommissariat Wnutriennych Dieł) w zwalczaniu podziemia niepodległościowego w okresie lipiec 1944 – czerwiec 1945 na Podlasiu i wschodnim Mazowszu. Zaprezentowanie problematyki stało się możliwe dzięki udostępnieniu przez rosyjskie archiwa źródeł dotyczących udziału NKWD i Smiersz (Smierť szpionam – W. CH.) w likwidacji podziemia w I fazie. Podstawowe informacje zawierają publikacje dokumentów z archiwów byłego ZSRR, opracowane przez Genadija A. Bordiugowa¹, Albina F. Noskowa², Franciszka Gryciuka, Piotra Matusaka³, a zwłaszcza dokumenty z Gosudarstwiennogo Archiwa Rossijskoj Fiedieracyi – GARF jako *Teczka specjalna J. W. Stalina*, opracowane przez Tatianę Cariewską, Andrzeja Chmielarza, Andrzeja Paczkowskiego, Ewę Rosowską, Szymona Rudnickiego⁴. Obraz skali udziału radzieckich służb bezpieczeństwa w I fazie walki z podziemiem zawiera kolekcja akt rosyjskich oraz akta Oddziału VI Sztabu Naczelnego Wodza znajdujących się w Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie. Dopełnieniem źródłowym na temat pacyfikacji polskiego podziemia przez NKWD i Smiersz w okresie lipiec 1944 – czerwiec 1945 na ba-

¹ *Polska - ZSRR struktury podległości. Dokumenty WKP(b) 1944-1949*, oprac. G. A. Bordiugow i in., Warszawa 1995.

² *NKWD i polskie podziemie 1944-1945. Z teczek specjalnych Józefa S. Stalina*, red. A. F. Noskow, Kraków 1998.

³ *Represje NKWD wobec żołnierzy Podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944-1945. Wybór źródeł*, Siedlce 1995, t. 1 i 2; *Polskie Państwo Podziemne w walce o suwerenność 1944-1945 (W świetle dokumentów Sztabu Naczelnego Wodza)*, oprac. P. Matusak, Siedlce 1999, s. 122.

⁴ *Teczka specjalna J.W. Stalina. Raporty NKWD z Polski 1944-1946*, red. T. Cariewska, A. Chmielarz, A. Paczkowski, E. Rosowska, S. Prudnicki, Warszawa 1998.

danym obszarze są publikacje Piotra Kołakowskiego⁵, Wojciecha Materskiego, Andrzeja Paczkowskiego⁶, A. I. Kokurina, W. N. Pietrowa⁷, Siergieja Kriwienko⁸.

Działalność NKWD i kontrwywiadu „Smiersz” (czerwiec 1941 – lipiec 1944)

Radziecki wywiad i kontrwywiad przez cały czas interesował się sprawami polskimi, szczególnie na terenie Generalnego Gubernatorstwa i na terenach na wschód od rzeki Bugu. Natężenie działalności radzieckiego aparatu bezpieczeństwa i służb kontrwywiadowczych nastąpiło po agresji niemieckiej na ZSRR (po 22 czerwca 1941 r.). W tym okresie szczegółowo analizowano informacje, które ukazywały stosunek Polaków do Niemców i do ZSRR. W swoich celach i zamierzeniach wywiad radziecki starał się przeniknąć do struktur Polskiego Państwa Podziemnego (dalej: PPP). Od 1942 roku starano się rozpracować struktury Armii Krajowej (dalej: AK). Nasilenie penetracji PPP nastąpiło po zerwaniu stosunków dyplomatycznych między Rządem Polskim w Londynie a ZSRR w kwietniu 1943 r. Swoistą rolę w przygotowaniu całej maszyny likwidacyjnej struktury PPP odegrał Wydział Informacji Międzynarodowej KC WKP(b) (Otdiel Mieždunarodnoj Informacii – OMI), w skład którego wchodził sektor V, który miał w swojej gestii Polskę. Wydział dysponował „instytutami naukowo-badawczymi” (nie chodzi tu o instytuty sensu stricto zajmujące się badaniami naukowymi). Ważną rolę w przygotowaniu zaplecza do prowadzenia działań mających na celu likwidację podziemia niepodległościowego na Podlasiu i wschodnim Mazowszu spełniał „Instytut nr 100”. Zajmował się utrzymaniem łączności, przesyłaniem „specjalnych transportów” (m.in. broni, pieniędzy, utrzymywaniem tajnej łączności radiowej. W gestii „Instytutu” znajdowały się nadajniki, stacje nasłuchu⁹. Głównym zadaniem komórek wywiadu radzieckiego NKWD na terenie Podlasia i wschodniego Mazowsza była penetracja podziemia polskiego i zwalczanie często rękoma niemieckiego aparatu bezpieczeństwa (gestapo). W meldunkach AK, komórki kontrwywiadu ostrzegały, że agenci NKWD „usiłują przeniknąć do wszystkich komórek i struktur polskiego życia podziemnego”¹⁰.

Decyzja o rozpracowywaniu podziemia niepodległościowego i zwalczaniu zbrojnym oddziałów organizacji podziemnych zapadła na najwyższym szczeblu politycznym i wojskowym ZSRR. Mimo, że Siergiej Kriwienko¹¹ wysnuwa tezę, że nadanie Sierowowi tak rozległych pełnomocnictw miało świadczyć o tym, że „sztabu”, który by centralnie z Moskwy kierował wszystkimi działaniami zmierzającymi

⁵ P. Kołakowski, *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939-1945*, Warszawa 2002.

⁶ *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, red. W. Materski, A. Paczkowski, Warszawa 2000.

⁷ A. I. Kokurin, W. N. Pietrow, *Łubjanka. WCzK – OGPU – NKWD – NKGB – MGB – MWD – KGB 1917 – 1960*, Moskwa 1997.

⁸ S. Kriwienko, *Raporty z Polski*, „Karta”, nr 15/1995.

⁹ *Polska – ZSRR struktury podległości. Dokumenty WKP (b) 1944-1949*, oprac. G. A. Bordiugow i in., Warszawa 1995, s. 6-7.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komenda Główna AK (dalej: KG AK), sygn. 203/III – 173, k. 30; P. Kołakowski, *NKWD i GRU na ziemiach polskich 1939-1945*, Warszawa 2002, s. 211.

¹¹ S. Kriwienko, dz. cyt.

do likwidacji podziemia w Polsce nie było¹². Nie zgadzam się z tą tezą, gdyż już wiosną 1944 r. władze radzieckie przygotowały plan operacji „Sejm”, której celem było rozpoznanie i rozbicie polskiego podziemia. Był to efekt konfliktu polsko – radzieckiego, który w dużej mierze był spowodowany imperialną polityką Józefa Stalina, który zmierzał do zagarnięcia w pierwszej fazie Kresów Wschodnich, a w dalszej perspektywie podporządkowanie sobie Polski jako 17 republiki. Właśnie na terenach Kresów Wschodnich podjęto próbę rozbicia podziemia niepodległościowego. Pierwsze większe przedsięwzięcie NKWD podjęło 18-19 lipca 1944 r. w rejonie Wilna. Na podstawie dyrektywy nr 220-145 Kwatery Głównej ACz podstępnie rozbrojono ok. 7924 żołnierzy i oficerów¹³. Wg danych na Litwie od lipca do końca 1944 roku zabito 2547 żołnierzy podziemia niepodległościowego i aresztowano 12449¹⁴, zaś w zachodnich rejonach Białorusi od 1 czerwca 1944 roku do 1 marca 1947 roku aresztowano 13329 osób. Obszarem intensywnej działalności służb NKWD-NKGB była Małopolska Wschodnia. W pierwszym okresie okupacji sowieckiej aresztowano ok. 7-10 tys. Polaków¹⁵, gdzie największą operację na mocy Dyrektywy NKWD nr 254 przeprowadzono w dniach 3-15 stycznia 1945 r. NKWD przewidywała aresztować w samym Lwowie „nie mniej niż 7 tys. ludzi”¹⁶. Wg danych Okręgowej Delegatury Rządu aresztowano w dniach 3-5 stycznia 1945 r. we Lwowie¹⁷ ok. 2,5 tys. osób. Podobne dane przedstawia Grzegorz Hryciuk¹⁸. Szacunkowo można przyjąć, że na Kresach Wschodnich i Małopolsce Wschodniej aresztowano ok. 20 tys. Polaków¹⁹. Tak masowe aresztowania Polaków i likwidacja polskiego podziemia na tych terenach przez radzieckie organa bezpieczeństwa była podyktowana aneksją tego obszaru do ZSRR i włączenie w granice ZSRR. Potwierdzają to dane Gułagu, gdzie z liczby aresztowanych tylko od 3-5 %²⁰ było kwalifikowanych jako „obywatele polscy”, co zapewne oznaczało, iż pochodzili z terenów na zachód od niemiecko-radzieckiej linii granicznej z 28 września 1939 r. W pierwszej fazie likwidacji polskiego podziemia niepodległościowego radzieckie służby bezpieczeństwa prowadziły działalność wywiadowczą poprzez radzieckie oddziały partyzanckie oraz specjalne grupy spadochronowe, które były przeszkolo-

¹² Tamże, s. 42.

¹³ Z tego 2,5 tys. szeregowców puszczono wolno, oficerów internowano i skierowano do obozów w głąb ZSRR a pozostałych wcielono do pułku 31 Zapasowej Dywizji piechoty ACz.

¹⁴ A. Chmielarz, *Likwidacja podziemia polskiego na Nowogródzczyźnie i Wileńszczyźnie (lipiec 1944 – lipiec 1945)*, [w] *Z dziejów Armii Krajowej na Nowogródzczyźnie i Wileńszczyźnie (1944-1945)*, Studia, Warszawa 1997, s. 194.

¹⁵ *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, red. W. Materski, A. Paczkowski, Warszawa 2000, s. 20.

¹⁶ Tamże, s. 21; J. Węgierski, *Aresztowanie członków organizacji „Nie” w Małopolsce Wschodniej*, „Zeszyty Historyczne WiN – u” nr 5/1994, s. 11.

¹⁷ G. Hryciuk, *Ciężkie dni Lwowa. Akcje masowych aresztowań we Lwowie w styczniu 1945 r.*, „Studia z historii najnowszej”, Wrocław 1999, s. 22.

¹⁸ Wg badań G. Hryciuka aresztowano zimą 1945 r. w Małopolsce Wschodniej od 2,1 tys. do 3 tys. Polaków.

¹⁹ Dane szacunkowe autora.

²⁰ Wg danych Zarządu Gułagu na dzień 1 I 1945 r. – 8306, w 1946 r. – 13356, w 1947 r. – 16137 Polaków znajdowało się w łagrach, [w] *Represje sowieckie...*, s. 21.

ne do prowadzenia głębokiego wywiadu politycznego i wojskowego. W skład grupy wchodził kierownik – oficer radziecki, osoba zapewniająca łączność – radiotelegrafista radziecki i w uzupełnieniu do nich dla łączności z PPR – towarzysz polski. Na Mazowszu takie specjalne grupy zostały zrzucone wokół Warszawy w rejonie Mińska Mazowieckiego i Garwolina oraz na Podlasiu w okolicach Łukowa, a więc tam gdzie działa partyzantka komunistyczna. Grupy działały samodzielnie, nie były ze sobą związane i nie były sobie podporządkowane. Łączność miały tylko z Moskwą.

Grupy te miały być w pierwszym rzędzie punktami gromadzenia informacji o sytuacji w Polsce. Informacje te po starannym sprawdzeniu, były kierowane do Moskwy. W momencie przesuwania się wojsk radzieckich na zachód, te grupy wojskowo-informacyjne miały się przemieszczać na zachód. Każda grupa, która była kierowana do Polski, była zaopatrywana w broń, aparaturę radiową, szyfr, pieniądze w kwocie co najmniej 1000 \$ i inne rzeczy niezbędne w warunkach działań partyzanckich²¹. Celem działalności radzieckiego aparatu bezpieczeństwa, który realizował politykę Stalina wobec Polski, było zlikwidowanie wszelkich niezawisłych struktur PP oraz zastraszenie i spacyfikowanie społeczeństwa polskiego. Działania prowadzone przez NKWD miały przygotować grunt do przejęcia władzy przez polskich komunistów, którzy działali na rzecz ZSRR. Głównym zadaniem organów NKWD, które szły za oddziałami pierwszoliniowymi ACz, było „oczyszczenie” tyłów frontu z elementów „reakcyjnych” i „nacjonalistycznych” (a do takich zaliczano dowódców AK i innych organizacji podziemia niepodległościowego oraz oddziały AK, NSZ i inne). Do tego celu wykorzystywano przede wszystkim informacje ekspozytur wywiadu politycznego, a także grup operacyjnych aparatu bezpieczeństwa, których rzuty nasiliły się na początku 1944 roku, po przekroczeniu przez jednostki ACz przedwojennej granicy polsko-radzieckiej. Podstawowym zadaniem tych grup było rozpracowanie podziemia i partyzantki polskiej. Informacje wywiadowcze zdobywane były przez grupy operacyjne NKWD-NKGB pod pretekstem nawiązania współpracy z AK w celu podjęcia wspólnych działań przeciwko Niemcom. Radzieckie grupy posiadały odrębną łączność radiową z centralą wywiadu politycznego w Moskwie. Informacje zdobyte przez te grupy oraz siatki wywiadu politycznego, pozwalały tworzyć bazę informacyjną, która stała się podstawą działalności represyjnej i operacyjnej NKWD na terenie Podlasia i wschodniego Mazowsza.

Likwidację AK i ludzi związanych z prolondyńskim podziemiem miały przeprowadzać przede wszystkim oddziały i jednostki zaplecza frontowego NKWD i „Smiersza”, które były organami kontrwywiadu. Działalność jednostek NKWD i „Smiersz” sankcjonowała instrukcja, która była przeznaczona dla komendantów garnizonów wojsk bezpieczeństwa NKWD w miastach wyzwolonych z rąk nie-

²¹ *Plan organizacyjny tworzenia i przerzutu specjalnych grup informacyjnych do polski, opracowany przez pracownika „Instytutu Naukowo – Badawczego Nr 100” I. D. Mrozowa, [w] Polska – ZSRR..., s. 40.*

mieckich. Instrukcja została wprowadzona w życie rozkazem ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR nr 0021 z 5 stycznia 1942 roku²².

„Smiersz” był organem kontrwywiadu wojskowego, który był wyjęty spod kontroli NKWD i poprzez ludowy komisariat obrony podporządkowany Państwowemu Komitetowi Obrony. Rozpracowywaniem podziemia niepodległościowego zajmował się czwarty oddział (organizacja kontrwywiadu zafrontowego)²³. Ekspozytury „Smiersza” znajdowały się w każdym sztabie ACz. Ich zadaniem było likwidowanie agentów niemieckich i kolaborantów oraz zwalczanie „ruchów nacjonalistycznych”. Jeszcze przed wkroczeniem oddziałów radzieckich na ziemie polskie w „Smierszu” utworzono specjalne grupy operacyjne, na czele których stali oficerowie mówiący po polsku²⁴.

Główną rolę w zwalczaniu podziemia niepodległościowego odgrywał Ludowy Komisariat Bezpieczeństwa Państwowego (NKGB), który na terenie polskim wyposażony był w nieograniczoną władzę, której podlegały oddziały ACz, NKWD, a także MBP, WP, MO. W ramach NKGB na terenie ZSRR utworzono sieć na ziemi polskiej z elementu ściśle wyselekcjonowanego, znającego język polski, historię, kulturę polską. NKGB bazował organizacyjnie na sieci tyłowej frontów ACz. Sieć NKGB działała wg specjalnych instrukcji z Moskwy i miała prawo kontroli oraz ingerencji we wszystkie organy PKWN. NKWD i NKGB stanowiła trzon ZSRR. Wg oceny jednego z funkcjonariuszy: „polska jest dla nas tak cennym nabytkiem i tyle w niej jest do zrobienia, że wszystkie oddziały mają pole do popisu”²⁵.

W wyniku zbliżania się frontu przedstawiciele tajnej lokalnej administracji państwowej i samorządowej mieli zgłosić swoją obecność przy wkraczaniu wojsk sowieckich na podstawie stosownych instrukcji Delegata Rządu RP, komunikując im o istnieniu w terenie tajnej administracji samorządowej, zgłaszając gotowość dalszego pełnienia swych obowiązków z ramienia legalnych władz RP. Po odrzuceniu przez Stanisława Mikołajczyka 23 czerwca 1944 roku radzieckich sugestii²⁶ stało się jasne, że Sowietci będą montować administrację w oparciu o miejscowy element lewicowy. Na takie rozwiązanie nie mógł dopuścić rząd w Londynie: „Nie możemy milczeć, gdy Sowietcy wchodzą do Polski. Ponieważ Sowietcy będą tworzyć administrację miejscową, by jak mówią, wykazać Polakom, że Moskale nie przychodzą rządzić Polakami, wobec tego bardzo ważnym jest wychodzić z inicjatywa i opanowywać lokalną administrację państwową i tam urzędować. Dlatego przez ogłoszenie należałoby wykazać, że administracja ta jest. Gdyby potem czynili

²² P. Kołakowski, dz. cyt., s. 222; Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944-1949*, Rzeszów 1998, s. 71.

²³ A. I. Kokurin, N. W. Pietrow, *Lubianka. WCZK-OGPU-NKWD-NKGB-MGB-MWD-KGB 1917-1960. Sprawozdanie*, Moskwa 1997, s. 34-126.

²⁴ Tamże, s. 138-139.

²⁵ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Oddział VI 1777/90/303, k. 77-78.

²⁶ Uznanie linii Curzona jako granicy wschodniej, odcięcie się od antyradzieckich wystąpień w sprawie Katynia oraz odwołanie z zajmowanych stanowisk Prezydenta Władysława Raczkiewicza, N W gen. Kazimierza Sosnkowskiego oraz ministrów gen. Marina Kukiela, prof. Stanisława Kota.

krzywdę przez jej usuwanie, pozostanie nam argument na gruncie międzynarodowym, że wykręt sowiecki, iż wobec niedogadania się z rządem polskim musieli się zwrócić do lokalnej ludności, był pospolitym oszustwem, które maskowało tylko narzucenie Polsce administracji sowieckiej. Nie przypuszczamy, by w pierwszym przynajmniej momencie nie uwzględnili przedstawicieli miejscowego społeczeństwa i czynili krzywdę na dużą skalę; po wtóre rozkonspirowanie naszych ludzi prędzej czy później nastąpi przez nich. Dlatego naszym zadaniem należy wydać naszym ludziom poufne zarządzenia tworzenia samorządów i administracji i jako fakty dokonane komunikować Sowietom²⁷.

7 lipca 1944 roku KG AK gen. Tadeusz Bór-Komorowski wydał rozkaz w którym informował: „Przy każdym zetknięciu się z oddziałami sowieckimi dowódcy oddziałów AK ujawniając się oświadczają: „Na rozkaz Rządu Rzeczypospolitej Polskiej zgłaszam się jako dowódca z propozycją uzgodnienia z wkraczającymi na teren Rzeczypospolitej Polskiej siłami Sowietów współdziałania w operacjach wojennych przeciw wspólnemu wrogowi”. Należy poza tym oświadczyć, że oddział jest częścią AK i podlega Rządowi Polskiemu, rozkazom NW i Dowódcy AK, a bezpośrednio dowódcy²⁸.

Z powyższego rozkazu wynika, że AK i DR ujawniły się przed ACz, aby zademonstrować, że Polska nie jest „ziemią niczyją”. Ze żyje tu naród, który w podziemiu odbudował swoje państwo i ma swoje prawowite władze i partie polityczne.

Ważnym odcinkiem konfrontacji AK i NSZ z NKWD była Lubelszczyzna i Podlasie. Były to pierwsze wyzwolone tereny na zachód od linii Curzona. Tu istotnie rozegrała się batalia sił podziemia niepodległościowego z NKWD. Siły AK w okręgu lubelskim liczyły 21 tys. żołnierzy, na terenie Podlasia oceniano na około 14 tys. żołnierzy²⁹. W akcji „Burza” wyzwolono ok. 15 miejscowości samodzielnie oraz wiele miast wspólnie z ACz. Ujawniały się wobec ACz polskie władze administracji podziemnej. Równolegle przeniósł się z Moskwy do Chełma, a następnie do Lublina uzależniony do Stalina PKWN. Stosunek sił obozu londyńskiego do PKWN i PPR był oceniany na 8:1. stosunek procentowy był jeszcze niższy w całym kraju, ok. 90% społeczeństwa była przeciwna komunistom, bądź obojętna wobec nich. Wyjaśnia to z jednej strony na zależność PKWN od NKGB – NKWD, który terrorem sprawujący władzę i budujący na tych zasadach tzw. Polskę Lubelską. NKWD przystąpiło do likwidacji oddziałów 9 DP AK, które uczestniczyły w wyzwoleniu Podlasia współdziałając z ACz. Po wspólnych walkach z 47 A gen. Nikołaja Gusiewa, 9 DP AK, którą dowodził gen. Ludwik Bittner „Halka” po zdobyciu

²⁷ Depesza rządu RP na emigracji do delegata rządu na kraj zawierająca instrukcje dla podziemia londyńskiego wobec wkroczenia Armii Czerwonej na ziemie polskie, [w] *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich*, t. VIII styczeń 1944 – grudzień 1945, red. zbiorowa, Warszawa 1974, s. 128.

²⁸ F. Gryciuk, P. Matusak, *Represje NKWD wobec żołnierzy podziemnego Państwa Polskiego w latach 1944-1945. Wybór źródeł*, Siedlce 1995, t. I, s. 84.

²⁹ A. Charczuk, *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa na południowym Podlasiu w latach 1939-1944*, Siedlce 2004 (mps pracy doktorskiej obronionej na Wydziale Humanistycznym Akademii Podlaskiej w Siedlcach), s. 375.

Radzynia Podlaskiego i Łukowa została 8 sierpnia 1944 roku przez wojska NKWD Ochrony Tyłów (172 pułk pograniczny) rozbrojona 35 i 34 pp AK. Akcją tą dowodził dowódca wojsk NKWD 1 FB gen. Sieriebiakow. Podobny los spotkał żołnierzy i dowódców 8 DP AK, gdzie po wspólnych walkach na wsch. Mazowszu 6 sierpnia 1944 roku płk Hieronim Suszyński „Szeliga” wraz z 17 oficerami został zaproszony przez NKWD na rozmowy koło Mińska Mazowieckiego do kwatery gen. radzieckiego i tu został aresztowany. NKWD aresztowało również około 750 żołnierzy AK³⁰.

Na Lubelszczyźnie od 15 października do 14 listopada 1944 roku radzieckie służby bezpieczeństwa aresztowały 2684 osoby³¹. Natomiast Tomasz Łabuszewski ocenia, że na Lubelszczyźnie od lipca do grudnia 1944 roku aresztowano ok. 10000 osób związanych z AK (tylko działające na tym terenie PUBP aresztowały 4954 osoby)³². Ogółem na terenie Polski wyzwolonej od 15 października 1944 roku do 5 stycznia 1945 roku NKWD aresztowało 13142 osoby z tego 9010 członków AK (około 70 % wszystkich aresztowanych)³³.

Do szczególnie okrutnego mordu NKWD na żołnierzach podziemia niepodległościowego doszło na terenie powiatu łukowskiego, gdzie stacjonował Sztab II Armii Wojska Polskiego, przy którym działała Informacja Wojskowa. Sztab stacjonował w Trzebieszowie, Lubartowie i Kąkolewnicy. IW była obsadzona oficerami NKWD. Szefem Informacji II A WP był ppłk Dymitr Wozniesieński, jego zastępcą był oficer NKWD ppłk Zajcew. Szefem wydziału Śledczego IW był mjr Czewiczalow. Oficerami śledczymi byli oficerowie NKWD: kpt. Bołdyrow, kpt. Kolesowin, kpt. Frołow, kpt. Jeżykow, kpt. Isakow, kpt. Kiszkin i kpt. Krasow. Oficerowie NKWD z IW dzięki agentowi Janowi Kuczyńskiemu, który był wtyczką w szeregach tutejszych NSZ doprowadzili do rozbicia i aresztowania żołnierzy NSZ. Żołnierze NKWD aresztowali 16 żołnierzy NSZ³⁴. W wyniku przeprowadzonej rozprawy 8³⁵ żołnierzy NSZ zostało skazanych na karę śmierci. Siedmiu zamor-

³⁰ T. Żenczykowski, *Polska Lubelska 1944*, Paryż 1987, s. 48-70; E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, D. Radziwiłłowicz, *8 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1995, s. 154.

³¹ Z tego członków AK 2210, osoby posiadające broń bez zezwolenia 72 osoby, unowcy i inny element przestępczy 402 osoby, szerzej patrz: NKWD i polskie podziemie 1944-1945. Z teczek specjalnych Józefa S. Stalina, red. A. F. Noskow, Kraków 1998, s. 86.

³² T. Łabuszewski, *Podziemie niepodległościowe w Polsce powojennej*, „Wiadomości Historyczne”, nr 5/2003, s. 9.

³³ Tamże, s. 88.

³⁴ Aresztowani zostali na terenie gmin: Celiny, Trzebieszów, Gołąbek i miasta Łukowa w dniu 28 IX 1944 r.: szer. Henryk Tarczewski „Węgielek” – żołnierz AS, plut. Marian Kisieliński „Olszyna” – dowódca drużyny NSZ, kpr. Marian Celiński „Grab”, plut. Jan Celiński „Dąb”, szer. Władysław Karwowski „Kocioł”, kpr. Stanisław Kurowski „Krzewina”, szer. Lucjan Głuchowski „Zonder”, szer. Wacław Karwowski „Wojciech”, ppor. Jan Motyka „Laskowiak” – dowódca kompanii NSZ, szer. Szczepan Zygmunt Kalisz „Skok”, natomiast 2 X 1944 r. aresztowani zostali: kpr. Maria Celińska „Marysia”, szer. Jan Śledź, szer. Tadeusz Wereszczyński, szer. Bernard Jasiecki; 6 X 1944 r. NKWD aresztowało kpr. pchor. Antoniego Stolicmana „Mewa” – dowódca 2 plutonu i kpr. pchor. Zbigniew Rybaka „Orlicz” – zastępca dowódcy 1 kompanii.

³⁵ Na karę śmierci zostali skazani: ppor. Jan Motyka „Laskowiak”, kpr. pchor. Zbigniew Rybak „Orlicz”, plut. Jan Celiński „Dąb”, plut. Marian Kisieliński „Olszyna”, szer. Henryk Tarczewski „Węgielek”, szer. Lucjan Głuchowski „Zonder”, szer. Szczepan Zygmunt Kalisz „Skok”, szer. Wacław Karwowski „Wojciech”.

dowano 24 listopada 1944 roku w sposób iście katyński. Ofiary miały związane do tyłu ręce oraz nogi kablem metalowym, a usta zakneblowane szmatami, aby przy wrzucaniu nie było słycać żadnych głosów prócz oprawców z NKWD. Wg relacji zastępcy naczelnika aresztu plut. Jankowskiego egzekucja odbywała się nad dołami przez uderzenie z dużą siłą tępym narzędziem w głowę, a gdy ofiara dawała jeszcze oznaki życia to st. sierż. Bazyli Rogoziński dobijał strzałem w tył głowy z pistoletu. Następnie dół zasypywano ziemią, wyrównywano i maskowano mchem i sadzonkami drzew. Warto nadmienić, że w jednym tylko areszcie w Kąkolewnicy od października 1944 roku do stycznia 1945 roku przebywało ponad 300 osób aresztowanych przez służby NKGB-NKWD. Sąd Wojskowy II A WP skazał ogółem 144 osoby, z których 61 skazano na karę śmierci a wykonano 43 kary³⁶.

Do zadań ogólnych NKGB na terenie Podlasia i wsch. Mazowsza należało:

1. rozpoznanie planów politycznych podziemia niepodległościowego
2. prowadzenie prac mających na celu dezorganizację i rozkład w AK i innych ugrupowaniach przeciwnych komunistom
3. wspieranie w terenie PPR i instytucji podległych wasalnemu rządowi PKWN

Szczególny nacisk aparatu bezpieczeństwa radzieckiego został położony na doprowadzenie do likwidacji AK, NSZ ROAK i WiN. Już 1 sierpnia 1944 roku Kwatera Główna ACz wydała dyrektywę nr 220169 o rozbijaniu i internowaniu żołnierzy, bo są wśród nich niemieccy agenci. Wykonując powyższą dyrektywę członek Rady Wojennej 1 FB gen. por. Telegin wysłał meldunek do członka PKO G. M. Malenkowa 30 października 1944 roku o aresztowaniu delegata rządu emigracyjnego na Podlasie Zygmunta Chrzanowskiego, który podczas przesłuchania zeznał, że w przypadku fiaska rozmów rządu emigracyjnego z PKWN, rząd emigracyjny powinien przejąć władzę w Polsce na drodze powstania zbrojnego³⁷. Żołnierze z AK i innych organizacji niepodległościowych mieli być kierowani do 1 i 2 AWP. Podobny rozkaz wydał dowódca 1 FB gen. K. Rokossowski, którego wojska w lipcu i sierpniu 1944 roku weszły na teren Podlasia i wsch. Mazowsza. Rozkaz ten podpisał również szef wydziału ochrony tyłów NKWD Frontu, co stało się powodem do próby rozbicia podziemia niepodległościowego na wsch. Mazowszu i Podlasiu. Z uwagi, że Podlasie do stycznia 1945 roku było zapleczem dla ACz., to radziecki aparat bezpieczeństwa na tym terenie przystąpił do oczyszczania tyłów z „wrogich elementów” i tworzenia sieci agenturalnej, której celem było przeniknięcie do „nacjonalistycznego podziemia”. Według informacji polskiego podziemia NKWD „początkowo poza drobnymi aresztowaniami za współpracę z Niemcami nie wykuczają większej aktywności. Stopniowo jednak działalność ich staje się widocz-

³⁶ A. Stolcman – relacja w zbiorach autora.

³⁷ *Meldunek członka Rady Wojennej 1 Frontu Białoruskiego gen. K. F. Telekina do członka Państwowego Komitetu Obrony G. M. Malenkowa. Rozbrojenie oddziałów Armii Krajowej*, [w] F. Gryciuk, P. Matusak, *Represje NKWD...*, t. 1, s. 330-331.

na. W pierwszej kolejności zabierają się do tępienia członków AK oraz aresztowania ziemian i szlachty za sprzyjanie AK³⁸.

Do przeprowadzenia likwidacji AK i innych organizacji niepodległościowych dużą rolę w NKWD spełniała służba informacyjna, która praktycznie wszystkimi środkami i metodami zbierała dane o AK i innych organizacjach antykomunistycznych. Interesowano się przede wszystkim wpływami AK, NSZ, ROAK i WiN na danym terenie, jej stosunku do ACz, do ZSRR, jakie hasła propagandowe są głoszone, liczebność, ilość i liczebność oddziałów zbrojnych ich wyposażenie w broń, fundusze³⁹.

Moskwie niesuwerenny PKWN⁴⁰, w którym NKWD kontrolowało większość resortów, w tym resorty strategiczne jak: resort obrony, bezpieczeństwa, przemysłu i spraw zagranicznych. Kierownikami tych resortów byli pracownicy NKWD jako „doradcy”, którzy faktycznie kierowali tymi resortami, nadzorując realizację procesu sowietyzacji Polski opartego na dyktatorskiej władzy organów bezpieczeństwa i terrorze.

Po utworzeniu PKWN centrum kierowania walką ze zbrojnym podziemiem przeniosło się do Lublina. 14 października 1944 roku do Lublina przybył z grupa oficerów sztabowych gen. Sieriebriakow dowódca zbiorczej dywizji Wojsk Wewnętrznych NKWD. Po 3 dniach gen. Iwan Sierow meldował Berii: „dla realizacji przedsięwzięć operacyjno-wojskowych, zgodnie z Waszymi poleceniami zorganizowaliśmy grupy: agenturalną, śledczą i rozpoznawczą – dochodzeniową oraz grupę operacyjno-wojskową do pracy w powiatach. Wyznaczyliśmy też wykwalifikowanego pracownika do kontaktów roboczych i pomocy Wydziałowi Bezpieczeństwa PKWN⁴¹.

W Lublinie w drugiej połowie sierpnia 1944 roku powołano specjalny sztab z przedstawicieli aparatu bezpieczeństwa radzieckiego i ACz. Głównym zadaniem sztabu była likwidacja AK i innych organizacji niepodległościowych na terenie Polski Lubelskiej w tym na Podlasiu i wsch. Mazowszu. W skład sztabu weszli: L gen. NKWD Bogdanow jako przewodniczący, gen. Żukow jako przedstawiciel ACz przy PKWN, płk Mielnikow, ppłk Iwanow i kpt. NKWD Godlewski jako tłumacz⁴².

Działalność NKWD i kontrwywiadu „Smiersz” (sierpień 1944 – czerwiec 1945)

Nasilenie akcji likwidacyjnej struktury Polskiego Państwa Podziemnego (dalej: PPP) przez NKWD nastąpiło po wybuchu powstania warszawskiego. 1 sierpnia 1944 roku Józef Stalin wraz z zastępcą szefa Sztabu generalnego ACz gen. Aleksiejem Antonowem wydał dyrektywę nr 220169 nakazującą rozbrajanie oddziałów AK i innych organizacji wojskowych, które niepodporządkowały się

³⁸ CAW, Oddział VI, 1777/90/86, Sytuacja w kraju pod Sowietami z 4 lutego 1945 r., k. 101.

³⁹ F. Gryciuk, P. Matusak, *Represje NKWD...*, t. 1, s. 7.

⁴⁰ Tamże, t. 1, s. 4; P. Kołakowski, dz. cyt., s. 221.

⁴¹ S. Kriwienko, dz. cyt., s. 40.

⁴² CAW, Oddział VI, 1777/90/428, „Współpraca” Armii Krajowej z armią sowiecką. (Wyciągi z meldunków Dowódcy Armii Krajowej), k. 121.

PKWN. Dyrektywa zobowiązywała dowódców frontów do internowania oficerów AK, natomiast podoficerów i szeregowych, którzy wyrażą chęć walki z Niemcami mieli być kierowani do batalionu zapasowego 1 AWP w Lublinie, który pełnił funkcję punktu filtrującego⁴³.

21 sierpnia 1944 roku dowódca wojsk NKWD ds. Ochrony Tyłów 3 FB gen. mjr I. S. Lubyj wydał rozkaz nr 22540/ Sz, w którym nakazywał zatrzymywanie i rozbijanie oddziałów AK i NSZ, które chciały udzielić pomocy powstańcom w Warszawie⁴⁴, np. Komenda Powiatowa NSZ „Węgrów” wydała rozkaz do wyruszenia oddziału w sile ok. 15 żołnierzy pod dowództwem Wacława Kruszewskiego. Po dotarciu w okolice Pustelnika, dowódca oddziału otrzymał informację, że żołnierze NKWD rozbijają i aresztują żołnierzy idących na pomoc walczącej stolicy⁴⁵. Ponadto w rejonie Mińska Mazowieckiego i Siedlec w okolicznych lasach i miejscowościach ukrywało się wielu oficerów i żołnierzy z 8 DP AK. Działania radzieckiego aparatu bezpieczeństwa i Wojsk Wewnętrznych NKWD na terenie Polski były przy aprobacie PKWN. Ponadto w strefie działań bojowych na wyzwolonych spod okupacji niemieckiej terenach polski w miastach, miastach powiatowych i na węzłach kolejowych (stacjach) utworzono urzędy komendantów wojennych ACz. Do momentu ruszenia ofensywy w styczniu 1945 roku faktyczną władzę na tym terenie sprawowali komendanci wojenni. Taka sytuacja wynikała z zawartego w Moskwie 26 lipca 1944 roku porozumienia między Józefem Stalinem a polską administracją po wkroczeniu ACz na terytorium Polski. PKWN zrzekł się realnej władzy w strefie przyfrontowej na rzecz ACz⁴⁶. Żołnierze ACz zajęty teren traktowali niemalże jak zdobyczny. Lokalni przedstawiciele PKWN nie mając faktycznej władzy administracyjnej, nie mogli się niczemu przeciwstawić. O zachowaniu się komendantów wojennych na Podlasiu pokazują nieliczne informacje i sprawozdania kierowane w formie skarg do zwierzchników urzędujących w Lublinie: „Władze gminne i Milicja boją się ingerować, ponieważ Komendant Wojenny grozi wszystkim tym co ingerują aresztowaniem i wyraził się, że wszystkich Polaków wyniszczy [...]. Mieszkańcy gminy Piszczac są wystraszeni, ponieważ Milicja na rozkazy Komendanta Wojennego rekwiruje ludziom patefony, rowery i inne przedmioty stanowiące osobistą własność. Z powodu tego nastrój ludności jest nieprzychylny”⁴⁷. Komendantów wojennych w miastach powiatowych i dużych miastach wyznaczała Rada Wojenna Frontu. Komendanci wojenni gmin i miejscowości

⁴³ S. Zwoliński, *Rola sądownictwa wojennego Ludowego Wojska Polskiego w represjonowaniu żołnierzy AK*, [w:] *Armia Krajowa. Dramatyczny epilog*, red. K. Komorowski, Warszawa 1994, s. 184-185.

⁴⁴ Tamże; J. Poksiński, *Żołnierze Armii Krajowej w Ludowym Wojsku Polskim (lipiec 1944 – maj 1945)*, „Więź”, nr 7/1993, s. 121; CAW, Kolekcja akt rosyjskich, t. 708, k. 2.

⁴⁵ T. Tomaszewicz i inni, *Narodowe Siły zbrojne w powiecie węgrowskim 1942-1950*, Warszawa 1993, s. 78.

⁴⁶ A. Kochański, *Polska 1944-1991. Informator historyczny, t. I. Podział administracyjny. Ważniejsze akty prawne, decyzje i enuncjacje państwowe (1944-1956)*, Warszawa 1996, s. 27.

⁴⁷ Szerzej patrz: A. Tłomacki, *Akcja „Wisła” w powiecie białskim na tle walki politycznej i zbrojnej w latach 1944-1947*, Biała Podlaska – Warszawa 2003, s. 23-24 i nast.; E. Nalepa, *Kuliszy pewnej umowy*, „Polska Zbrojna” 1999.

podlegali bezpośrednio komendantom powiatowym. Natomiast komendanci miast Siedlce (komendant miasta – mjr Timczenko, natomiast dowódcą NKWD był płk Łukin, który większość czasu spędzał w Krześlinie niedaleko Siedlec przy sztabie dowódcy 1 FB marszałka Rokossowskiego), Łuków (komendant miasta – mjr Baczkarow, ponadto ważną funkcję w Łukowie pełnili oficerowie NKWD Nitrochim i Tatarow), Międzyrzec Podlaski (komendant miasta - od 6 sierpnia 1944 roku mjr Stupnikow), Węgrów (komendant miasta – płk Rajcew)⁴⁸ podlegali Radom Wojennym Frontów. Do obowiązków komendantów wojennych oprócz przestrzegania porządku na swoim terytorium należało współdziałanie z przedstawicielami PKWN. Oprócz PKWN nie uznawano żadnych innych osób i organizacji pretendujących do sprawowania władzy, nie prowadzono z nimi rozmów i traktowano jak samozwańcze. Ponadto sporządzano spisy wszystkich mieszkańców w danej miejscowości, którzy nie są jej rdzennymi mieszkańcami, prowadzono konfiskatę wśród miejscowej ludności broni strzeleckiej, radiostacji, odbiorników radiowych oraz sprzętu do kopiowania dokumentów, sporządzano spis porzuconego mienia, bydła. Komendanci wojenni mieli obowiązek spisania broni palnej i białej będącej w posiadaniu ludności cywilnej, organizacji społecznych, milicji i wszystkich posiadających zezwolenie na posiadanie broni oprócz żołnierzy. I tak 15 sierpnia 1944 roku w Międzyrzeczu Podlaskim dowódca 70 A gen. Popow w rozkazie Rady Wojennej rozkazywał ludności, aby w ciągu 3 dni od ogłoszenia rozkazu oddała komendantowi wojennemu ACz broń palną, broń białą, amunicję i materiały wybuchowe. Tego samego dnia w Kąkolewnicy d-ca 1 FB marszałek Konstanty Rokossowski wydał rozkaz, aby zdać wszelkie radiostacje dowódcom ACz. Oba rozkazy groziły surowymi karami w wypadku nie zastosowania się do poleceń⁴⁹.

Komendant wojenny był uprawniony do wydawania zezwolenia na broń w związku z wykonywaniem zadań służbowych. Gminni komendanci takiego prawa nie posiadali. Ponadto komendanci wojenni byli wyposażeni w szczególne prawa. Do tych praw należało zaprowadzenie porządku w przypadku powstania niepokojów społecznych, zagrażających normalnemu funkcjonowaniu jednostek wojskowych i instytucji zaopatrzenia frontu lub normalnej pracy organów władzy podległych PKWN, komendant wojenny był zobowiązany w oparciu o siły wojskowe przywrócić porządek, a w przypadku stawiania oporu przez wrogie elementy i przy wyczerpaniu wszystkich środków oddziaływania mógł jako środek ostateczny użyć broni. W przypadku pojawienia się w powiecie, gminie uzbrojonych oddziałów AK lub innych organizacji podziemia niepodległościowego, komendant wojenny był zobligowany do podjęcia natychmiastowych działań mających na celu ich rozbrojenie (co się często wiązało z likwidacją oddziałów partyzanckich, bądź pacyfikacją całych miejscowości, gdzie na Podlasiu oddziały NKWD dokonywały takich pacy-

⁴⁸ W. Charczuk, *Formacje zbrojne obozu narodowego na południowym Podlasiu w latach 1939-1947*, Warszawa 2000, s. 402 (mps rozprawy doktorskiej znajdujący się w Bibliotece Głównej Akademii Obrony Narodowej w Warszawie); List Ostoi do Pietruszyńskiego z 1 VII 1945 r., zb. wł. Z. Cichsza.

⁴⁹ J. Geresz, *Międzyrzec Podlaski – dzieje miasta i okolic*, Biała Podlaska – Międzyrzec Podlaski 1995, s. 330-331.

fikacji za udzielanie pomocy oddziałom podziemia antykomunistycznego). Komendant wojenny do zaprowadzenia porządku bądź likwidacji grup wykorzystywał MO, bądź najbliższe jednostki ACz. ponadto komendant wojenny miał prawo zatrzymać żołnierzy WP, którzy naruszali porządek społeczny i przekazywał jednostce WP, bądź też mógł przekazać organom śledczym ACz, jeżeli żołnierze WP działali na szkodę ACz⁵⁰.

W tym miejscu warto nadmienić, że działania radzieckiego aparatu bezpieczeństwa na terenach polskich podejmowane były przy aprobachie PKWN. 26 lipca 1944 roku zostało zawarte porozumienie pomiędzy rządem ZSRR, a PKWN, które oddawało na czas niezbędny do prowadzenia operacji wojennych najwyższą władzę wojskową na zdobytych przez ACz terenach polskich w ręce naczelnego wodza wojsk radzieckich Józefa Stalina. Ponadto w celu zabezpieczenia zaplecza frontu (obszar nie został nigdy sprecyzowany – przyp. W. CH.) jurysdykcję nad obywatelami polskimi przekazano sądom radzieckim⁵¹.

W trakcie działań podjętych przeciwko polskiej konspiracji szczególnie nacisk NKGB-NKWD kładł na utworzenie aparatu agenturalno - informacyjnego, którego zadaniem było staranne rozpoznanie struktur podziemnych i oddziałów zbrojnych. Po upadku powstania warszawskiego (od 2 października 1944 roku) radziecki aparat bezpieczeństwa oraz kontrwywiad „Smiersz” zintensyfikowały działania skierowane przeciwko polskiemu podziemi. Od października 1944 roku wzmocniono wojska NKWD ds. Ochrony Tyłów Frontów, tworząc przy każdym z nich dodatkowy pułk liczący ok. 1500 żołnierzy. Do 20 października 1944 roku Państwowy Komitet Obrony ZSRR zwiększył liczebność oddziałów NKWD zajmujących się zabezpieczeniem zaplecza ACz o 10500 osób⁵².

13 października 1944 roku rozkazem nr 001266 ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR Ł. Berii utworzono w Lublinie Zbiorczą Dywizję Piechoty Wojsk Wewnętrznych NKWD, którą w styczniu 1945 roku przemianowano na 64 dywizję strzelecką. Głównym zadaniem dywizji było zwalczanie polskiego podziemia oraz ułatwienie utrzymania władzy przez PKWN w chwili odejścia ACz na zachód z terenów tzw. Polski Lubelskiej w tym na Podlasiu i wsch. Mazowszu. Dowódcą dywizji został gen. mjr Borys Sieriebriakow. Dywizja liczyła ok. 10000 żołnierzy NKWD. W skład jej weszły pułki pograniczne z Kraśnika, Jarosławia i Przemyśla oraz 18 pułk pograniczny stacjonujący w Siedlcach i Świdrach. Ponadto w skład dywizji NKWD wchodziły pułki pograniczne z Krasnegostawu, Zamościa, Rzeszowa, Białegostoku i 107 grupa manewrowa z Lublina⁵³.

⁵⁰ *Instrukcje o powoływaniu i kompetencjach radzieckich komendantów wojennych na ziemiach polskich. Polecenie rozbrojenia oddziałów AK*, [w:] F. Gryciuk, P. Matusak, *Represje NKWD...*, t. 1, s. 302-307.

⁵¹ CAW, Oddział VI, 1777/90/86, Postępowanie Sowietów w Polsce w 1944 r., k. 6.

⁵² *Teczka specjalna J. W. Stalina, Raporty NKWD z Polski 1944-1946*, red. T. Cariewska, A. Chmielarz, A. Paczkowski, E. Rosowska, S. Rudnicki, Warszawa 1998, s. 59.

⁵³ CAW, Kolekcja akt rosyjskich, t. 713, meldunek szefa Głównego Zarządu Wojsk NKWD ds. Ochrony Tyłów A Cz gen. Gorbatika z 24 X 1944 r. do Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR Ł. Berii, dotyczący formowania Zbiorczej Dywizji NKWD, k. 8-10.

Działalność służb NKWD – NKGB na Podlasiu i wsch. Mazowszu cechowała w początkowym okresie pełne zakamuflowanie swojej działalności. Gros wysiłków skierowano na zbieranie informacji o dowódcach i oddziałach AK, NSZ i innych organizacjach podziemia niepodległościowego, oraz na tworzeniu sieci agenturalnej. Prowadzono obserwację, poznając ludzi oraz panujące stosunki. Przedmiotem zainteresowań radzieckiego aparatu bezpieczeństwa oprócz struktur PPP była policja granatowa oraz sieć konfidentów gestapo, którym za współpracę z NKWD obiecano bezkarność. Szczególny nacisk kładziono na zwerbowanie osób i policjantów, którzy w okresie okupacji hitlerowskiej współpracowali z gestapo w zwalczaniu polskiego podziemia⁵⁴.

Ponadto radziecki aparat bezpieczeństwa systematycznie rozbudowywał sieć agentów i informatorów na wsch. Mazowszu i Podlasiu. Agenci byli umieszczani w różnych instytucjach państwowych. Komórki NKWD znajdowały się w służbie bezpieczeństwa, wojsku, np. Informacją Wojskową w Siedlcach z ramienia NKWD kierował płk Łozowej, MO. W Łukowie szefem MO był kpt. NKWD Tatarow. W Łukowie posterunek NKWD liczył 15 ludzi. Mieścił się na ul. Okrzei róg Surowej⁵⁵. Współpracowników pozyskiwano szantażem, obietnicami zrobienia szybkiej kariery w tworzącej się administracji. Często agentów NKWD wprowadzało w szeregi oddziałów antykomunistycznych, którzy podszywając się za partyzantów przekazywali cenne informacje o podziemiu do komórek NKWD, co w konsekwencji prowadziło do rozbicia oddziałów i aresztowania partyzantów, np. w powiecie łukowskim agent NKWD Jan Kuczyński będąc członkiem NSZ doprowadził do aresztowania 16 żołnierzy NSZ, z których 7 skazano na karę śmierci i wyrok wykonano⁵⁶. Często informatorami bądź agentami NKWD zostawali byli żołnierze AK i NSZ (zdrajcy, na których zostały wydane wyroki). Na terenie Trzebieszowa informatorami NKWD byli: Kalinowski, Cap, Kryński i Narojek – żołnierze NSZ, na których Sąd Specjalny NSZ pod przewodnictwem por. Zygmunta Wolanina „Jerzy” w dniu 25 września 1944 roku skazał na karę śmierci. Ponadto na terenie powiatu łukowskiego informatorem NKWD był Nadolski ze wsi Dębowica i sołtys wsi Celiny, na których SP NSZ skazał na karę chłosty po 20 kijów każdy. Agentem szczególnie niebezpiecznym dla podziemia niepodległościowego na terenie powiatu łukowskiego był Zygmunt Sowa – żołnierz AK, na którego WSS wydał wyrok śmierci⁵⁷. Każda placówka NKWD posiadała swoją kartotekę, do której wciągano wszystkie meldunki od informatorów. Wiadomości zebrane w ten sposób były następnie zestawiane tak, że odzwierciedlały sytuację w terenie. Kontroli podlegała cała korespondencja oraz rozmowy telefoniczne. Ponadto z urzędów pocztowych oficerowie NKWD zabierali ewidencję posiadaczy radioodbiorników, co dawało podstawę do represjonowania

⁵⁴ CAW, Oddział VI, 1777/90/86, Postępowanie Sowietów w Polsce..., k. 23.

⁵⁵ *Polskie Państwo Podziemne w walce o suwerenność 1944-1945 (W świetle dokumentów Sztabu Naczelnego Wodza)*, oprac. P. Matusak, Siedlce 1999, s. 122.

⁵⁶ W. Charczuk, dz. cyt., s. 402-403.

⁵⁷ A. Stolcman, *Kąkolewnica – 1944 rok*, cz. 1, [w] „Szaniec Chrobrego”, maj – czerwiec 2002, nr 52 (225), s. 22-23.

podstawę do represjonowania osób, które na czas nie ujawniły i nie złożyły aparatów radiowych przed oficerami radzieckich służb bezpieczeństwa. Przy drogach wyjazdowych z miast znajdowały się punkty kontrolne samochodów. Kontrwywiad AK informował, że: „W większych miastach przy takich punktach znajdują się ukryci funkcjonariusze NKWD, przeważnie w mundurach zwykłych żołnierzy, kontrolujący rozkazy wyjazdu, przepustki. Wszelkie podejrzane osoby prowadzone są na punkt NKWD, gdzie następuje kontrola dokumentów i bagażu”⁵⁸.

Informacje o polskim podziemiu niepodległościowym zbierano od członków PPR, osób związanych z lewicowym ruchem ludowym, a także dzięki własnej głęboko zakonspirowanej sieci agentów. Sieć agentów rozbudowywano na terenach, na których działało aktywnie podziemie niepodległościowe. Na terenie powiatu białskopodlaskiego działało około 600 agentów NKWD. Dla zamaskowania często agenci zatrudniali się jako parobcy u bogatych gospodarzy i zbierali informacje. Dla bezpiecznego poruszania się w terenie opanowanym przez NKWD, agenci byli wyposażeni w zaświadczenia wydane przez oficerów NKWD, które pozwalały bez przeszkód poruszać się w terenie, np. agent NKWD Grzegorz Kuprzedin z kolonii Lebediew gm. Kodeń za dostarczanie informacji o podziemiu niepodległościowym otrzymywał miesięcznie gratyfikację finansową w rublach⁵⁹.

Ponadto funkcjonariusze NKWD prowadzili obserwacje lub osoby współpracujące z aparatem bezpieczeństwa NKWD, którzy przez cały czas prowadziły inwigilację osób podejrzanych o współpracę z podziemiem. Niektórzy agenci NKWD-NKGB byli wyposażeni w aparaty fotograficzne, którymi robili zdjęcia osobom z którymi spotykał się podejrzany. Często na rozwidleniach i skrzyżowaniach najbardziej uczęszczanych szlaków, dróg, bądź ulic znajdowały się stałe punkty obserwacyjne. W takim punkcie obserwator stał często niewidoczny w oknie. Natomiast wystawiony był aresztowany członek podziemia bądź osoba, która sympatyzowała z podziemiem antykomunistycznym i za obietnicę uwolnienia zobowiązywała się wsypać znanych sobie żołnierzy, dowódców, czy współpracowników. Warto zaznaczyć, że metoda obserwacji była przez NKWD stosowana z dużym nasileniem⁶⁰. Kolejnym źródłem informacji NKWD o podziemiu niepodległościowym były przejęte przez służbę bezpieczeństwa NKWD dokumenty gestapo. Aresztowania przeprowadzane przez radziecki aparat bezpieczeństwa były prowadzone skrycie zarówno w dzień jak i w nocy. Działalność NKWD była porównywalna do działalności kontrwywiadu radzieckiego „Smiersz”, którego działalność była tajna, a metody to porwania, uprowadzenia przez nieznanych sprawców. Działalność radzieckiego aparatu bezpieczeństwa na Podlasiu i wsch. Mazowszu ilustru-

⁵⁸ CAW, Oddział VI, 1777/90/276, Próba charakterystyki metod pracy NKWD..., k. 2.

⁵⁹ Sprawozdanie wywiadowcze za czas od 1 lutego do 31 maja 1946 roku Inspektora Win. I tak informator otrzymywał za przekazane informacje o polskim podziemiu zbrojnym 4000 rubli od oficera NKWD, T. Czech, Inspektorat Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość Biała Podlaska wrzesień 1945 – kwiecień 1947, Warszawa 1969, praca mgr obroniona w Wojskowej Akademii Politycznej (dalej: WAP).

⁶⁰ CAW, Oddział VI, 1777/90/276, Próba charakterystyki metod pracy NKWD na ziemiach polskich, k. 2-3.

je cytat: „Niemcy działali głośno, demonstrowali swoją siłę budząc strach i grozę, a to powodowało, że rodził się opór i solidarność: NKWD działało cicho i podstępnie”⁶¹.

W celu lepszego poznania a następnie likwidacji struktur organizacji AK NKWD „rejestrowało” dwustronną łączność radiowa między Londynem a dowódca oddziału AK „Młotem”⁶². W trakcie podawania przez „Młota” adresów do skontaktowania się z Londynem, pod jeden z podanych adresów został skierowany agent NKWD, który poprzez łącznika spotkał się z „Młotem”. W trakcie rozmowy agent przedstawił się jako przedstawiciel KG AK i zaproponował „Młotowi” spotkanie z KG AK pod wskazanym przez nas adresem w Warszawie: „25 lipca 1945 roku „Młot” zjawił się w umówionym miejscu i został przez nas aresztowany”⁶³.

NKWD rozpracowując podziemie niepodległościowe na Podlasiu i wsch. Mazowszu prowadziło nasłuch radiowy, przechwytyując telegramy radiowe AK do Londynu. I tak NKWD przechwytiło i rozszyfrowało telegram z rejonu Mińska Mazowieckiego do Londynu, w którym Obwód „Jesion” (kryptonim Obwodu AK Siedlce – przy. W. CH.) informował, że NKWD razem z UB rozstrzelało 5 osób, w tym 2 obywateli USA. Ponadto 13 maja 1945 r. rozstrzelano w Siedlcach na ulicach 24 mężczyzn, a także przypadkowo schwytanych w Mokobodach⁶⁴.

W Siedlcach został aresztowany przez NKWD Bronisław Gocza – żołnierz AK z oddziału Więckowskiego. Przy zatrzymanym funkcjonariusze NKWD znaleźli listę z nazwiskami 7 pracowników siedleckiego UB, którzy zostali skazani przez sąd AK na śmierć⁶⁵.

Zebrałe informacje przez NKWD pozwoliły w pierwszej połowie 1945 roku do podjęcia próby likwidacji oddziałów NSZ i AK, dokonując pacyfikacji całych powiatów, np. łukowskiego, garwolińskiego i włodawskiego. I tak 17 kwietnia 1945 roku we wsi Świdniki w powiecie łukowskim doszło do bójki między funkcjonariuszem MO Błachnio z Łukowa a nietrzeźwym poborowym Siochem. W trakcie bójki milicjant został rozbrojony. 19 kwietnia przyjechał do wsi oddział NKWD pod dowództwem mjr Beszkorowa, który rozstrzelał bez sądu Siochę i jego ojca. Następnie NKWD podpaliło zabudowania gospodarza Ognika. W trakcie pożaru stodoły zaczęła wybuchać amunicja, wtedy żołnierze NKWD rozstrzelali 3 braci Ogników, a następnie aresztowano 130 mężczyzn, których wywieziono⁶⁶. W miejscowości Cerań powiat siedlecki NKWD dokonało spalenia kilku gospo-

⁶¹ P. Kołakowski, dz. cyt., s. 237; E. Szymańczek, *Akowcy jadą na wschód*, „Echo Otwockie”, nr 14-15/1991.

⁶² Komendant Obwodu „Kamień” Mińsk Mazowiecki kpt. Walenty Suda.

⁶³ S. Kriwienko, dz. cyt., s. 46.

⁶⁴ 24 maja 1945 r. pismo Ł. Berii do J. Stalina, W. Mołotowa i G. Malenkowa o przechwyceniu telegramów radiowych Armii Krajowej do Londynu, *Teczka specjalna J. W. Stalina. Raporty NKWD...*, s. 275.

⁶⁵ 29 V 1945 r. Pismo Ł. Berii do J. Stalina przekazujące raport N. Sieliwanowskiego o działalności polskiego podziemia, tamże, s. 279.

⁶⁶ *Polskie Państwo Podziemne w walce o suwerenność...*, s. 130.

darstw. W trakcie pacyfikacji miejscowości zamordowanych zostało 3 chłopów i ok. 30 zostało aresztowanych⁶⁷.

W powiecie białkopodlaskim grupy operacyjne wzmocnione wojskami NKWD aresztowały ok. 1200 osób członków AK, których wywieziono 8 listopada 1944 roku do obozu NKWD w Ostaszkanie⁶⁸.

Często w trakcie pacyfikacji terenu żołnierze NKWD ze wsi położonych w pobliżu lasu wywozili wszystkich dorosłych mężczyzn, po to aby nie zasilali oddziałów podziemia niepodległościowego. Do walki z oddziałami AK, NSZ wykorzystywano lotnictwo i broń ciężką. Podczas operacji pacyfikacyjnych aresztowano zazwyczaj osoby, które nie były związane z podziemiem antykomunistycznym, zakładając, że uda się uzyskać od nich informacje o antyradzieckich oddziałach zbrojnych. Zatrzymywano je również w celu zastraszenia, aby nie podjęły działalności konspiracyjnej, oraz wymuszano często szantażem współpracę z UB lub NKWD⁶⁹.

Przeczyszczenia kompleksów leśnych i pacyfikacji miejscowości dokonywano po uprzednim zebraniu informacji o pobycie żołnierzy podziemia niepodległościowego na danym terenie.

Na terenie Podlasia w powiatach: łukowskim, siedleckim akcje pacyfikacyjne prowadziły specjalne oddziały NKWD w mundurach polskich. Stosując metody bicia i torturowania zatrzymanych osób zmuszano do składania zeznań. Bazami wypadowymi dla oddziałów NKWD były miasta: Siedlce, Mordy, Łosice, Łuków i Parczew⁷⁰. Oprócz szantażu i pacyfikacji NKWD często rozplakatowywało osoby związane z podziemiem, np. w Sokołowie Podlaskim rozmieszczono plakaty z 3 nazwiskami poszukiwanych polskich działaczy, nazywając ich groźnymi bandytami, których wolno każdemu zabić⁷¹.

Inną formą represji stosowanej przez NKWD był terror wobec ludności cywilnej, który przejawiał się poprzez stosowanie tzw. „branki”, np. 18 listopada 1945 roku żołnierze NKWD otoczyli wsie na terenie powiatu sokołowskiego m. in. Repki, Wyrzęby Podnawce, Kanty, Skwierczyn. Zatrzymywano mężczyzn na podstawie list sporządzonych przez sołtysów. We wsi Repki zatrzymanych mężczyzn zebrano w gospodarstwie Iwanickiego, gdzie oficer NKWD powiedział: „nie poszli do armii to pójdą mosty stroić”. Warto w tym miejscu nadmienić, że wszyscy zatrzymani byli zwolnieni od służby wojskowej przez RKU w Sokołowie i nie należeli do podziemia niepodległościowego. Zatrzymani zostali przesłuchani w PUBP w

⁶⁷ Tamże, s. 148.

⁶⁸ *NKWD i polskie...*, s. 70.

⁶⁹ T. Kostkiewicz, *Terror i represje*, [w] *Polacy wobec przemocy 1944-1956*, red. B. Otwinowska i J. Żaryn, Warszawa 1996, s. 139.

⁷⁰ CAW, Oddział VI, 1777/90/360, k. 39.

⁷¹ *Polskie Państwo Podziemne w walce o suwerenność...*, s. 131.

Sokołowie Podlaskim, a następnie wywiezieni do obozu NKWD w Rembertowie, a stamtąd do obozu pracy za Uralem⁷².

Wiosną 1945 roku NKWD zmieniło metody walki z polskimi oddziałami partyzanckimi. Do likwidacji polskiego podziemia niepodległościowego używano małe, dobrze zaangażowane i uzbrojone grupy operacyjne NKWD i szeroko rozwinięty wywiad agenturalny. Pracę NKWD ilustruje powyższy cytat: „NKWD wysyła obecnie w teren pojedynczych agentów, najczęściej w przebraniach cywilnych. Lokują się oni w mieszkaniach polskich, udając wrogów bolszewizmu, usiłując nawiązać kontakty z działaczami podziemia i opozycjonistami, przygotowując w ten sposób materiały do pacyfikacji i aresztowań”⁷³.

Grupy operacyjne NKWD składały się najczęściej z 6 do 20 żołnierzy. Aby ukryć swoją działalność na terenach Podlasia i wsch. Mazowsza grupy operacyjne NKWD występowały jako:

1. oddziały ochrony komend wojskowych
2. oddziały linii komunikacyjnych⁷⁴

2 listopada 1944 roku skierowano na teren powiatu białkopodlaskiego grupy operacyjne, którym przydzielono pododdziały wojsk NKWD. Grupy były wyposażone w transport samochodowy⁷⁵.

Po objęciu kierownictwa nad całością prac związanych ze sprawami bezpieczeństwa przez komisarza drugiej rangi Iwana Sierowa nastąpiła intensyfikacja działalności radzieckiego aparatu bezpieczeństwa wobec AK i innych organizacji podziemia niepodległościowego. W wyniku energicznych kroków podjętych przez Sierowa do 20 listopada 1944 roku radzieckie grupy operacyjne i służby wywiadowcze NKGB-NKWD dokonały na terenie Podlasia i wsch. Mazowsza szeregu aresztowań żołnierzy podziemia antykomunistycznego i osób sympatyzujących z podziemiem. Aresztowane osoby przez NKWD były osadzone w obozach NKWD w Rembertowie, Sokołowie Podlaskim i Krześlinie⁷⁶.

Działalność represyjna NKWD była przedmiotem zainteresowań wywiadu referatu „Wschód” KG AK, którym kierował por. Henryk Żuk „Barański”. Po zatrzymaniu ofensywy na Wiśle przez ACz por. „Barański” utworzył nowe placówki na zapleczu tyłowym ACz w Siedlcach i Międzyrzeczu Podlaskim, celem placówek było zbieranie informacji dotyczących stosunku władz radzieckich do ludności miejscowej, AK i innych organizacji niepodległościowych⁷⁷. Szczególnym zainteresowaniem ekipy „Barańskiego” była działalność i metody aparatu NKWD. Jak pracował aparat bezpieczeństwa NKWD przedstawia meldunek z 31 października 1944 roku z Siedlec „Masarnia”: „Aresztowania dokonują NKWD rzadko wspólnie

⁷² S. Batok, *Działania NKWD na południowym Podlasiu w strefie przyfrontowej (od lipca 1944 do maja 1945)*, [w] „Szkice Podlaskie”, z. 9/2001, s. 160; K. Bachus, *Porwani przez NKWD*, „Nowa Wieś”, nr 7/1990, s. 5, 16.

⁷³ CAW, Oddział VI, 1777/90/360, k. 201

⁷⁴ Tamże, k. 203.

⁷⁵ *NKWD i polskie...*, s. 65.

⁷⁶ A. Stolcman – relacja w zbiorach autora.

⁷⁷ A. Sudlitz, *Ekipa Wschód*, „Karta”, nr 7/1992, s. 107-130.

z milicją (...) przeważnie nocą między godziną 22 a 5 rano. Rewizje odbywają się bardzo szczegółowo, włącznie z rozbieraniem pieców i zrywaniem podłóg (...) Jako zarzut aresztowania przynależność do partii faszystowskiej AK”⁷⁸.

Wg danych AK z Obwodu Łukowskiego NKWD mając dane od konfidentów swoich dzieliło AK na dwie grupy: „grupę żołnierzy patriotów i grupę górna polityków AK”⁷⁹. Wg ich mniemania druga grupa dąży do poróżnienia Anglosasów ze ZSRR. NKWD usiłuje wśród naszych ludzi znaleźć konfidentów, którzy by dostarczyli dowodów w postaci rozkazów i zarządzeń wymierzonych przeciwko ZSRR⁸⁰.

Przygotowania do ofensywy styczniowej ACz oraz rozmowy przedstawicieli PKWN w Moskwie w sprawie utworzenia Rządu Tymczasowego spowodowały wzmożenie działań przeciwko polskiemu podziemiu. 11 stycznia 1945 roku Ł. Beria podpisał rozkaz nr 00160 o oczyszczeniu z wrogich elementów tyłów poszczególnych frontów ACz. W pasie działania 1 FB na terenie wsch. Mazowsza i Podlasia odpowiedzialnym był I. Sierow i jego zastępca gen. lejtn. Aleksander Wadis kierujący kontrwywiadem Frontu⁸¹.

Trzeba jasno powiedzieć, że w okresie od lipca 1944 roku do stycznia 1945 roku na Podlasiu i wsch. Mazowszu przemoc stosowana przez NKWD była zupełnie jawna. Polskie organa bezpieczeństwa spełniały na ogół funkcje pomocnicze, służąc jako „przykrywka władz radzieckich”. W miarę kształtowania się władzy polskiej, ze względów politycznych działalność NKGB-NKWD uległa „zahamowaniu” przekazując część swoich funkcji MBP i niższym strukturom WUB i PUB, jednak sprawując nad nimi całkowitą kontrolę, a jednocześnie NKWD nadal działało „bezwzględnie, sprawnie i z ukrycia”. NKWD nadal posiadał lotne oddziały, które działały bez powiązań z polską administracją ogólną i wymiarem sprawiedliwości⁸².

Funkcjonariusze radzieckiego aparatu bezpieczeństwa nie ujawniali się, prowadząc najczęściej działalność po cywilnemu i w mundurach polskich, zwłaszcza w czasie obław na oddziały podziemia niepodległościowego lub pacyfikacjach terenów, które szczególnie sprzyjały podziemiu polskiemu.

Rozwiązanie AK rozkazem gen. L. Okulickiego 19 stycznia 1945 roku traktowane było przez aparat bezpieczeństwa radzieckiego jako fikcja. Już w 1944 roku służby specjalne ZSRR posiadały informacje o planie utworzenia przez polskie podziemie nowej organizacji konspiracyjnej niepodległość „Nie”, która była zwrócona przeciwko ZSRR i komunistom z PPR. W związku z przejściem w stan głębokiej konspiracji nastąpiło wzmożenie działań przeciwko podziemiu antykomunistycznemu w Polsce i na terenach wsch. Mazowsza i Podlasia. Ostrze radzieckiego aparatu bezpieczeństwa było skierowane przede wszystkim w AK i NSZ. Żołnierzy AK i

⁷⁸ Tamże, s. 121-126.

⁷⁹ Rozdzielnik z dnia 16 IX 1944 r. podpisany przez Ignacego, zbiory własne Z. Cichsza.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ G. Mazur, *Agonia Armii Krajowej 1944-1945*, „Zeszyty Historyczne”, Paryż 1995, s. 50.

⁸² CAW, Oddział VI, 1777/90/381, Terror sowiecki w Polsce..., k. 21.

NSZ bardzo często oskarżano o szpiegostwo na rzecz Anglii, rządu polskiego w Londynie i o współpracę z Niemcami. Aresztowanych członków i żołnierzy AK i NSZ najczęściej wywożono do obozów znajdujących się na terenie ZSRR lub na terenach Polski⁸³.

Na Podlasiu znajdowały się obozy NKWD w Krześlinie koło Siedlec i Sokołowie Podlaskim. Większość obozów NKWD była zlokalizowana na stałe, to obóz w Krześlinie był obozem ruchomym, który wraz z ACz zmieniał swoją lokalizację przesuując się na Zachód. Również obozami ruchomymi NKWD założonymi na wsch. Mazowszu były obozy zlokalizowane w pobliżu Mińska Mazowieckiego. Była to nowa forma obozów NKWD na terenach polskich⁸⁴. 23 sierpnia 1944 roku odjechał pierwszy transport aresztowanych żołnierzy AK z terenów wyzwolonych. W tym transporcie znaleźli się oficerowie 9 DP AK i 8 DP AK, która była odtwarzana w rejonie Mińska Mazowieckiego. We wrześniu 1944 roku NKWD wywiozło w głąb ZSRR około 100 żołnierzy z rejonu Świder pod Łukowem, Międzyrzecz Podlaskiego, Żelechowa i Leonowa nad Wisłą. Największy transport NKWD odesłało 12 listopada 1944 roku z rampy kolejowej przy obozie przejściowym w Sokołowie Podlaskim. Liczył ok. 1200 osób. Byli to żołnierze AK i innych organizacji antykomunistycznych z terenów Podlasia (szczególnie z powiatów: Łuków i Radzyń Podlaski). Żołnierze byli przywożeni przez NKWD z aresztów NKWD z Siedlec, Huty Dąbrowa, Łukowa, Międzyrzecz Podlaskiego i Świdrów pod Łukowem. Transport miał dotrzeć do zespołu obozów Borowicz⁸⁵. Drugi transport z Sokołowa Podlaskiego do Borowicz odjechał 30 listopada 1944 roku. Liczył ok. 1000 osób w większości byli to szeregowi żołnierze AK z Podlasia i wsch. Mazowsza. Szczególny obóz NKWD dla żołnierzy podziemia niepodległościowego z terenów Podlasia znajdował się w miejscu stacjonowania II Armii WP w okolicach Kąkolewnicy. Ponadto w powiecie łukowskim znajdowały się obozy NKWD przejściowe, np. w Szczyglach Górnych, w których byli przetrzymywani Polacy za działalność niepodległościową⁸⁶.

Wiosną 1945 roku na Podlasiu i wsch. Mazowszu nastąpiła intensyfikacja działań zbrojnych polskiego podziemia. Aktywna działalność AK, NSZ i ROAK nie uszła uwadze NKWD. Berię informował gen. lejtn. Nikołaj N. Sieliwanowski, który zastąpił na stanowisku doradcy MBP Iwana Sierowa.

Koniec wojny nie oznaczał zakończenia walki z polskim podziemiem niepodległościowym na Podlasiu i wsch. Mazowszu. W dalszym ciągu radziecki aparat bezpieczeństwa stosował masowe aresztowania, prowokacje, a także rozpracowywał istniejące jeszcze struktury konspiracyjne organizacji niepodległościowych (AK, NSZ). Pomimo wycofania z ziem polskich dużych jednostek ACz, intensywnie wzmacniano sieć NKWD i rozbudowywano polskie siły bezpieczeństwa, gdzie

⁸³ Tamże, k. 22.

⁸⁴ T. Wolsza, *Obozy na ziemiach polskich w latach 1945-1956 (ze szczególnym uwzględnieniem obozów pracy przymusowej)*, [w:] *Komunizm, ideologia, system, ludzie*, red. T. Szarota, Warszawa 2001, s. 87.

⁸⁵ I. Caban, *Polacy internowani w ZSRR w latach 1944-1947*, Lublin 1990, s. 11-17.

⁸⁶ Antoni Stoleman – relacja w zbiorach autora.

funkcjonariusze NKWD pełnili funkcję „doradców” często to oni podejmowali decyzje i planowali rozbięcie oddziałów podziemia niepodległościowego.

O skali represji NKWD na Podlasiu i wsch. Mazowszu świadczy liczba aresztowanych i wywiezionych do ZSRR żołnierzy AK i NSZ. Tylko w okresie sierpień – grudzień 1944 roku wywieziono ok. 4000 żołnierzy co stanowiło ponad 40 %⁸⁷ całego podziemia niepodległościowego na Mazowszu wsch. i Podlasiu.

⁸⁷ Dane na podstawie: I. Caban, dz. cyt. Obliczenia procentowe autora.

Summary**Wiesław Charczuk, Operations of Soviet security forces and counter-intelligence (NKVD and Smiersz) against independence underground in Podlasie and eastern Mazovia July 1944- December 1945**

The work shows the scale of phenomenon which constituted the participation of Russian security forces NKVD in fighting against independence underground within the term of July 1944 – December 1945 in Podlasie and eastern Mazovia. The author presents intelligence operations aiming at uncovering of Polish independence underground. He scrupulously follows massacres, transportations and other forms of extermination used by Soviets and means of their support given to Polish communist authorities.

Резюме**Wiesław Charczuk, Деятельность советского аппарата безопасности и контрразведки (НКВД и Смерш) против польского подполья, борющегося за независимость на Подлясье и восточной Мазовии в период: июль 1944 – декабрь 1945**

Работа указывает шкалу участия советского аппарата безопасности НКВД в уничтожении польского подполья, борющегося за независимость в период: июль 1944 – декабрь 1945 на Подлясье и восточной Мазовии. Автор описывает разведческую деятельность, намеренную на разработку польского подполья, подробно представляет применяемые Советами разные формы уничтожения польских подпольных организаций, как убийства, вывозку и др., а также способы поддержки ими польской коммунистической власти.

